

מהדורת זכרון אשר הוצגה

תרגום אזבקזוס

עם ביאור נרחב ומפורט, ועם הערות ועיונים

גירסה חפץ חיים 13 ירושלים

ספר דברים

כרך זה מופיע בסיוע
קרן "מסורה הריטג' פונדישון"

A PROJECT OF THE
Mesorah
Heritage
Foundation

מהדורת זכרון אשר הרצוג

תרגום אמזבק לוס

ספר דברים

- תרגום אונקלוס בנוסח מדוייק
- מלים של התרגום מופיעות מתחת למלים המקבילות בפסוק
- תירגום דברי אונקלוס לשפה המדוברת
- הערות, ביאורים ועיונים בדברי אונקלוס

יו"ל ע"י

חברה הוצאת ספרים

דטסקרול / מסורה

הקדמת המוציא לאור

וַיִּקְרָאוּ בְּסֵפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מִפֶּתֶחַ ... (נחמיה ה, ח).
"מִפֶּתֶחַ" – זה תרגום (מגילה ג, א).

בעזר השי"ת שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה, מוציאים אנו לאור את הכרך הראשון של תרגום אונקלוס מהדורת זכרון אשר הרצוג – מפעל אדירים שמטרתו להעניק ללומדי תורה הבנה ובהירות חדשה ללימוד "תרגום אונקלוס", שהוא התרגום הארמי העיקרי של התורה.

תרגום אונקלוס איננו תירגום מילולי בלבד – הוא גם ביאור על התורה המוסר את כוונת המלים והפסוקים. פירוש רש"י על התורה, "אבי המפרשים", מלא בציטוטים של התרגום, והרבה פעמים רש"י כותב רק "כתרגומו", מבלי להביא אפילו את המלה שבתרגום. הבנת דברי רש"י במלואם דורשת, איפוא, גם הבנת דברי תרגום אונקלוס.

חכמינו ז"ל תקנו תקנה בנוגע לתרגום: "לעולם ישלים אדם פרשיותו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום" (ברכות ת, א), והיא נפסקה להלכה בשולחן ערוך (אורח חיים דפה, א). אולם במשך הדורות נשתכחה הלשון הארמית, ו"העברת הסדרה" עם התרגום הרבה פעמים לא מוסיפה להבנת דברי התורה שבלשון הקודש.

במהדורה זו שלפנינו סללנו נתיב חדש במלאכתנו, להוסיף נדבך נוסף בהפצת התורה. ולמלאות את החסרון האמור, בביאור ספר תרגום אונקלוס. כעת שמחים אנו להוציא לאור את הכרך הראשון בסדרת הכרכים של ביאורנו לתרגומו.

קרוב לאלפיים שנה משמש תרגום אונקלוס כספר יסוד ללימוד חמשה חומשי תורה, ופירושים רבים נכתבו עליו. מודים אנחנו לה' על הזכות הגדולה שנפלה בחלקנו להגישו עתה לפני הציבור, בתוספת ביאור מפורט ודיונים נרחבים שיעניקו הבנה חדשה ומעמיקה לספר זה. בחוצאה חדשה זו כלולים כל הבהירות והדיוק המוכרים ללומדים מהביאורים שזכינו להוציא לאור על התלמודים הבבלי והירושלמי ועל ששה סדרי משנה.

סדרה זו הוקדשה על ידי ר' יעקב הרצוג ורעייתו מטורונטו. בני משפחת הרצוג הינם אנשים צנועים, אבל ההישגים שאליהם הגיעו אינם צנועים כלל וכלל. מלבד תרומתם החשובה לחיים התורניים הנוודונינו ומחזיקה לה נטלו על עצמם הקדשת רבים מספרי מסורה-ארטסקהרול

שלמי תורה

עבודתו ומסירותו המופלאה של חברנו הרב יעקב יהושע בראנדער הי"ו, תלמיד חכם ומניח שיעור, היא מן המפורסמות. ידיד נפש הוא לנו מאז ומקדם, ואין בכוחנו לגמור עליו את ההלל. על ידי מיומנותו וחריצותו ללא-ליאות, יוצא כרך זה ברוב פאר והדר, חוליה נוספת בשרשרת מאות הספרים ששיכלל בתפארת הראויה למלאכה קדושה זו, לקיים מצות "זה א-לי ואנוהו" במלוא מובן המלה.

תודתנו נתונה לצוות של חברת "ארטסקדול/מסורה" ולעומדים בראש "מסורה הדינית מאוניברסיטת" המאפשרים את הוצאתם לאור של ספרים רבים. עלינו לציין במיוחד את ר' שמואל בליץ, מנהל משרדנו בירושלים שעסק באמונה באירגון ותיאום העבודה; ר' אליהו קרוין, גרפיקאי מצוי; ר' שלמה זלמן בראנדער, מחדש במלאכת העימוד, שעיצב את דפי הספר בנאמנות ובמסירות; ר' זאב בראנדווין, ר' משה דייטש, ר' פינחס ציטר והב' אברהם זיגפריד שיגעו וטרחו בהכנת הספר לדפוס, ועמו ר' יחזקאל סאכאטשעווסקי; ר' יואב אילן שצייר את הציורים המפארים כך זה; ר' אברהם בידערמאן, ור' מנחם מנדל הרצברג, המטפלים בכל שלבי הוצאתם לאור של ספריו.

מעמק הלב אנו מודים גם למספר הרב של תלמידי חכמים, עורכים ועוזרים, שנתנו יד והשתתפו ביצירת כרך מפואר זה. שמות כולם מופיעים בתחילת כרך זה מיד אחרי עמוד השער. יהי חילם לאודיותא, ויזכר ה' להמשיך בעבודת הקודש להגדיל תורה ולהאדירה.

תודתנו לבוא עולם שהעניק לנו את הזכות להפיץ את דברו זה למעלה מארבעים שנה. אנו תפילה שנוכה להמשיך בעבודתנו זו, להתחיל ולסיים ספרים אחרים, ולזכות את כלל ישראל עוד רבות בשנים עד ביאת גוא"צ בב"א.

נתן שערמאן, גדליה אביגדור זלטוניץ

סיון תשפ"ג

הקדמה כללית

בהקדמה לכרך הראשון של מהדורת אונקלוס, הרחבנו את הדיבור על מקור התרגום, תולדות חייו של אונקלוס הגר, והמקום המרכזי שתופס תרגום אונקלוס בלימוד פרשת השבוע. כמו כן הבאנו שם את תמצית הלכות חיוב לימוד פרשת השבוע "שניים מקרא ואחד תרגום", כלומר, לקרוא פעמיים את פסוקי החומש ופעם אחת את התרגום. בהקדמה זו נעמוד על האופי הכללי של התרגום ועל תכונותיו המיוחדות במהדורתנו.

האופי הכללי של תרגום אונקלוס

כל תרגום הוא למעשה פירוש של המקור שאותו מתרגמים. מפורסמים הם דברי הרמב"ם (אגרות הרמב"ם מהדורות שילת עמוד תקלב) לרבי שמואל אבן תיבון, מתרגם ספריו, שכל המתרגם משפה לשפה מלה במלה, התוצאה היא שפה עילגת, ולפעמים אף אין קשר בתרגום בין מילה לחברתה. כדי שהתרגום יהיה קריא ומובן, יש לבטא את הענין בדרך שמבטאים אותו בשפת התרגום. לפעמים זה מחייב להוסיף או לגרוע מהכתוב המקורי, או לשנות את סדר המלים מהשפה המקורית, כראוי בשפת התרגום. נמצא אם כן שתרגום נכון מפרש את תוכן הענין האמור במקור, כפי הבנת המתרגם.

ישנם מקומות שבלשון הקודש משתמשים במלה אחת לעומת הארמית בה משתמשים בשתי מלים כדי לבטא אותו רעיון, כגון המלה "להילחם", אותה מתרגם אונקלוס תמיד "לִאֲגָחָא קָרְבָּא" – ללחום מלחמה (ראה שמות יז, י; במדבר כב, יא; דברים כ, י וי"ט). אולם גם כאשר הוא מתרגם מלה במלה, פעמים רבות יש למלה מסויימת כמה פירושים, ואונקלוס בוחר לתרגם לפי אחד מהם, ובכך הוא למעשה מסביר את הפסוק כהבנתו.

אונקלוס בדרך כלל מדייק מאוד להשתמש באותה מלה בארמית לתרגם אותה מלה בלשון הקודש. אך לפעמים נמצא אותה מלה מתורגמת באופנים שונים במקומות שונים בהתאם לענין. לדוגמא: בתורה כתובה המלה "יִכְבֹּס" בקשר לכיבוס בגד כדי לנקותו, ובמקרה אחר, בקשר לטבילת בגד כדי לטהרו. כאשר הכוונה לכיבוס – מתרגם אונקלוס "יִיתְחַוֵּר" – "ויתלבן", שכן "ליבון" משמעותו גם "נקיון"; לעומת זאת כאשר הכוונה לטבילה – הוא מתרגם "יִיִּטְבֵּעַ" (רש"י ויקרא יג, נח), שהרי השורש "צבע" קרוב לשורש "טבע", וממילא הוא משמש במובן של טביעת-טבילת הדבר במים או בנוזל אחר (ראה ערוך השלם, ערך "צבע"). בדרך זו מבאר אונקלוס את כוונת פסוקי התורה במקומות רבים.

לפעמים מתרגם אונקלוס את הפסוק לא באופן מילולי, אלא את תוכן הענין (ראה לדוגמא רמב"ן בראשית יד, ו, שמות כח, מא). פעמים רבות הוא מוסיף מלה או שתיים, או משנה מלשון יחיד ללשון רבים ולהיפך, או מלשון עבר ללשון הווה או עתיד, כאשר השינוי מבהיר את הענין או מיישב קושיא.

כללים לדרך תרגומו של אונקלוס

כמה ספרים העוסקים בתרגום אונקלוס ביארו את הכללים שעל פיהם נוטה אונקלוס מהתרגום המילולי, מתי הוא נוהג כך ומדוע. אולם כמה מפרטי הכללים שהתבארו שנויים במחלוקת, ולפעמים יש בהם יוצאים מן הכלל. סקירה מקיפה של כללים אלו תחרוג ממטרת הקדמה זו, והרוצה לעמוד על הדברים בהרחבה, יוכל למצואם בספרים העוסקים בכך, ביניהם: נפש הגר, עוטה אור, ומרפא לשון בהקדמתו "מחברת הכללים". כאן נזכיר אך ורק את הכללים המצויים והנוגעים ביותר למהדורתנו.

□ **ביאור:** פעמים רבות נוטה אונקלוס מהפירוש המילולי של הפסוק כדי לבאר את כוונתו (ראה רש"י בראשית מג, יח; רמב"ן שם כו, מב). לדוגמא, כאשר התורה משתמשת בלשון שאלה, ואין הכוונה לשאלה ממש, אלא לתמיחה, או כדי לומר שבוודאי אין הדבר כן, רגיל אונקלוס לשנות מלשון הפסוק ולתרגמו בלשון אמירה החלטית, כגון הכתוב (שמות טו, יא): "מי כִּמְכָה...", שאינו מתרגמו בלשון תמיחה "מאן רבוותך?" אלא בלשון אמירה: "לית בר מִנֵּךְ" – "אין מלבדך".

□ **הימנעות מביטויים גשמיים כלפי ה':** כלל הוא שהתורה מייחסת לה' פעולות או מדות גשמיות, שכמוכן אינן שייכות אצלו כלל, וכלשון העיקר המפורסם השלישי משלשה עשר עיקרי האמונה: "אני מאמין באמונה שלימה שהבורא יתברך שמו אינו גוף, ולא ישיגוהו משיגי הגוף, ואין לו שום דמיון כלל", אלא ש"דברה תורה כלשון בני אדם" (ראה רמב"ן בראשית ו, ו; מורה נבוכים א, כו). כמעט בכל מקום כזה משנה אונקלוס מלשון הפסוק – כדוגמת הפסוק המזכיר את הימצאות ה' כביכול במקום כלשהו, הוא מתרגם זאת לשכינת ה' או כשהפסוק מייחס עניינים לה' עצמו, מייחס זאת אונקלוס ל"מאמר ה'". פעמים רבות הוא משנה את צורת הפועל, לדוגמא, במקום "יִשְׁמַע ה'", הוא כותב "ונשמע לפני ה'".

לדעת הרמב"ם (מורה נבוכים א, כא; כו-כח; מח, כפי שפירשו אברבנאל) נוהג כך אונקלוס כדי להרחיק כל מחשבה של הגשמה לגבי ה', או דמיון כלשהו של ה' לברואיו. אולם הרמב"ן (בראשית מו, ד) חולק בתוקף על הסבר זה, מכח ראיות ממקומות שבהם לא שינה אונקלוס מלשון הפסוק, אף שלפי הסבר הרמב"ם היה לו לכאורה לשנות. מתוך כך מסיק הרמב"ן שבכל מקום ששינה אונקלוס מלשון הפסוק בעניינים אלה, היה זה על פי סודות מחכמת הקבלה. להסברים אחרים, ראה עקירת יצחק לא: מהר"ל תפארת ישראל לג; מחברת הכללים ח.

לענין רכבו של אונקלוס לתרגם את שם הקודש של הקב"ה "אלהים" כשם הו"ה ("י-ו-ה"), המצויין בדפוסים בשתי יודין ("י"), ראה הערתנו לבראשית א, א.

□ **כבוד ה': לעומת גנות עבודה זרה:** לפעמים משנה אונקלוס מלשון הפסוק מפני כבוד ה', ומשתמש לשם כך בביטויים מכובדים (ראה לדוגמא רש"י ורמב"ן שמות יט, ד). לעומת זאת, הוא מתבטא כלפי עבודה זרה באופן קבוע בלשונות גנא: לדוגמא, "אלהים אחרים" הוא מתרגם "טַעֲנַת עַמְמָא" – טעויות העמים. גם כשמזכיר מוזכר של עבודה זרה הוא קורא לזה "אֶגְוָא", שמשמעו ערימת אבנים בעלמא (ראה דברים ו, ה ושם הערה 9).

□ **מסורת התורה שבעל פה:** לעיתים משנה אונקלוס את תרגום הפסוק בהתאם לפירוש שנמסר בתורה שבעל פה. לדוגמא: אונקלוס מתרגם את הפסוק (שמות כג, יט) ובמקומות אחרים: "לא תִּבְשֵׁל גְדִי בַחֲלָב" אמו" על פי הפירוש שנמסר בתורה שבעל פה: "לא תאכל בשר בחלב".

אולם אי אפשר להסביר כל שינוי של אונקלוס מלשון הפסוק או הוספה שלו על פי כלל מסויים. הרמב"ן (שהוזכר לעיל) כותב שרבים מהשינויים המצויים בתרגומו של אונקלוס הם על פי הקבלה. פעמים רבות כותב רבינו בחי בהרחבה על הרמזים העמוקים שאפשר למצוא בתרגומו של אונקלוס. בביטוי מסויים. עלינו להכיר בעובדה, שבדומה ללשון המסורת, שכתבנו לעיל, אונקלוס משנה מלשון הפסוק או הוספה שלו על פי כלל מסויים. הרמב"ן

תרגום אונקלוס מהדורת זכרון אשר הרצוג

תרגומו של אונקלוס הוא כספר חתום לרבים מהציבור, מחמת חוסר ידע בשפה הארמית. ואפילו ללומדים בקביעות את הפרשה עם התרגום מדי שבוע, במקומות רבים דבריו אינם ברורים להם. גם מי שרכש ידיעה בסיסית בארמית ומבין ברוב המקומות את פשטות דברי אונקלוס, עלול במקומות רבים לפסוח בלי משים על הדקויות בהבנת הפסוקים שאונקלוס משבץ בתרגומו, מחמת חוסר שליטה מלאה בשפת התרגום. מטרת **תרגום אונקלוס מהדורת זכרון אשר הרצוג** היא בראש ובראשונה, לבאר את דברי התרגום בשפה ברורה ומובנת לכל אחד, וכן, להבליט ולבאר את הדקויות והחידושים שבדבריו בכל האפשר במסגרת מהדורה זו.

תכונותיהם ותועלתם של המדורים השונים במהדורתנו

□ **מדור פסוקי המקרא עם התרגום:** כל מלה של התרגום מופיעה מתחת למלה המקבילה לה בפסוק, כדי להבליט את הקשר שבין המלים הארמיות למלים שבלשון הקודש. תכונה זו מסייעת לכל מי שקורא את התרגום להבין בנקל כיצד הוא מבאר את מילות הפסוק. כמו כן, היא מסייעת בידי מי שעדיין לא שולט בארמית, ללמוד את השפה על ידי השוואת מלות התרגום עם מלות הפסוק. כאשר אונקלוס מתרגם מלה – או כמה מלים ביחד – בביטוי ארמי, ממוקם הביטוי הארמי תחת המלה או המלים המקבילות שבפסוק.

□ **חידושי אונקלוס:** כאשר יש חידוש בדברי אונקלוס, כגון שהוא מתרגם מלה או חלק מפסוק, לא כפי שהיה נראה פשוטו של מקרא במבט ראשון, או שהוא מתרגם שלא כמשמעות המילולית של הדברים, או מוסיף מלות הסבר, ועוד כדומה לכך – המלה או מילות החידוש של אונקלוס, מודפסות בכתב מודגש, לעומת שאר דברי אונקלוס המודפסים במדור זה בכתב רגיל, כדי להסב את תשומת לב הלומדים לעובדה שיש כאן חידוש^[1].

בדרך כלל, כאשר יש חידוש בדברי אונקלוס, משתקף הדבר בתרגומו לדברי אונקלוס, שהוא שונה מהביטוי הכתוב בפסוק. אבל במקרים בודדים – משיקולים שונים – למרות שצינו את דבריו כחידוש, תרגמו את דברי אונקלוס בדיוק כלשון התורה, והסברנו את החידוש שבדבריו בהערה.

בעניינים החוזרים על עצמם כמה פעמים באותו חומש, בין אם זה חידוש של אונקלוס, ובין אם אלו נושאים אחרים המתבארים בהערה, לא חזרנו על ההערה באותו חומש, אלא הערנו על כך בפעם הראשונה שהופיע הענין בחומש, ובשאר הפרשיות ציינו בהערה הפנייה לאותה פעם בה התבאר הענין. כמו כן ענין המופיע פעמים אחדות באותה פרשה, ציינו זאת רק בפעם הראשונה, ואילו בשאר הפעמים באותה פרשה סמכנו על כך שהקורא יזכור מה שכבר צויין לעיל.

□ **מדור הביאור לתרגום אונקלוס:** מדור זה ערוך בסגנון המוכר של ספרים אחרים שבהוצאתנו, כאשר כל קטע של דברי אונקלוס מתורגם בפני עצמו לשפה המדוברת. ישנם מקומות שהתרגום הטוב ביותר של הארמית הוא המלה שבתורה, ובה השתמשנו במקומות אלה. אבל ככלל, לא תרגמו את דברי אונקלוס ללשון התורה, אלא לשפה המדוברת. השתדלנו להיצמד לתרגום מילולי של דברי אונקלוס ככל האפשר, למרות שלפעמים יש בכך סטיה מסויימת מהסגנון, הדקדוק או התחביר של השפה המדוברת. השתדלנו לעשות כן רק כאשר הסטיה אינה מפריעה לקריאה או להבנה. אולם כאשר הסטיה גדולה מדי, ושיערנו שהיא תפריע לקריאה או להבנה, תרגמו את תוכן הענין ולא את תרגומו המילולי, או שתרגמו כלשון התורה^[2].

1. למותר לציין, שהקביעה מה נחשב "פשוטו של מקרא" לפי מבט ראשוני, ומה נחשב "חידוש" לפי מבט מאוחר, היא תלויה בהקשר. לדוגמא, הביטוי "אֶגְוָא" (שמשמעו ערימת אבנים בעלמא) נחשב "פשוטו של מקרא" לפי מבט ראשוני, אך נחשב "חידוש" לפי מבט מאוחר, משום שהוא מופיע רק פעם אחת בתורה (דברים ו, ה) ויש הרואים בו ביטוי מיוחד.

במדור זה, בשונה ממדור המקרא עם התרגום, כל דברי אונקלוס מודפסים בכתב מודגש, והתרגום והביאור לדבריו מודפסים בכתב רגיל. "חידושי אונקלוס" שנוכרו לעיל, מצויינים במדור זה בתוך דברי אונקלוס עצמו בכתב מודגש מוטע, **כזה**. אבל בתרגומו ובביאורו השארנו אותם בכתב רגיל.

כדי לאפשר קריאה קולחת ומובנת, הוספנו לפעמים מלות קישור או הסבר בתוך תרגומו לדברי אונקלוס. מלים אלו מופיעות בכתב מוקטן מעט מהכתב שבו מופיעות המלים שהן תרגום מילולי של דבריו.

הקפדנו למעט ככל האפשר בהוספות ובפרשנות בתוך דברי אונקלוס, ולתת לדבריו "לדבר בעד עצמם". כשפה המובנת ללומדים, והשארנו כמידת האפשר את הוספת הפרשנות להערות. גם במקומות שנאלצנו להוסיף פרשנות בדברי אונקלוס, כאשר פירוש הפסוק שנוי במחלוקת המפרשים, או במחלוקת תנאים או אמוראים באחד מחיבורי חז"ל – לא פירשנו על פי דעה אחת, אלא באופן שיתאים לכל הדעות, אלא אם כן יש הוכחה מדברי אונקלוס עצמו שהוא סובר כדעה מסויימת. אבל כאשר אי אפשר היה להסביר את אונקלוס בצורה מובנת מבלי לנקוט כאחת הדעות (אף שאין הכרח מדברי אונקלוס כפי אחז דעה הוא סובר), והיה אפשר להסביר את דבריו ככל אחת מהדעות – נקטנו בדרך כלל כמבואר ברש"י, מכיון שהוא "אבי המפרשים", ופירושו התקבל בקרב ישראל כפירוש הבסיסי לחומש ולשאר חלקי התורה. אבל לפעמים נקטנו כדעה אחרת, בעיקר אם באופן זה, יהיו הדברים מובנים ביתר קלות.

הערות: מטרתן העיקרית של ההערות היא להרחיב בתרגומו של אונקלוס, כגון לבאר כיצד הפסוק מובן על פי תרגומו, להסביר מדוע הוא נקט במקומות שונים בתרגומים שונים לאותה מלה, מדוע הוא משנה לפעמים מהתרגום המילולי של הפסוק, ועוד בדומה לכך. ההערות גם נוגות במקומות שאונקלוס מפרש בשונה מרש"י או ממפרשים אחרים, ומציינות נקודות הבנה שהעלו ראשונים ואחרונים מתוך מילותיו של אונקלוס.

תכונה נוספת של ההערות היא, שמובאים בהן פירושי רש"י הנוגעים לפשט הפסוק, ולהבנה הבסיסית של הענין הנידון בפסוקים, אף שאינם נוגעים ישירות לדברי אונקלוס. כך יקבל הלומד הבנה בסיסית מקיפה של הפרשה כפי שמפרשה רש"י, בנוסף למה שאפשר ללמוד מתרגומו של אונקלוס. בדרך זו תשמש מהדורתנו כלי ללימוד הפרשה הכולל את פסוקי החומש, את תרגום אונקלוס באופן מובן ומבואר ללומדים, ואת עיקרי הפשט המבוארים ברש"י. התועלת בשיבוץ דברי רש"י בלימוד זה מובנת לאור דברי הפוסקים שכלימוד פרשת השבוע, ראוי ללמוד בנוסף לתרגום אונקלוס – שהוא עיקר החיוב שתקנו חכמים – גם את רש"י (ראה שולחן ערוך אורח חיים רפה, ב). ואף שראוי ללמוד את כל דברי רש"י, כולל מה שהוא מביא מדרשות חז"ל שהם מעבר להבנה הבסיסית של הענין (ואותם לא הבאנו בהערות בדרך כלל כדי שלא לחרוג מעיקר מטרתנו במהדורה זו לבאר את אונקלוס), לפחות נקל על הלומד בהבנה הבסיסית של הענין כמבואר בדברי רש"י.

למרות שהאמור הוא עיקר מטרתנו, לא נמנענו מלהביא גם דברי מפרשים אחרים, להעשרת ידיעת הלומדים והבנתם, כאשר ראינו שהדברים לא יכבידו עליהם.

נוסח אונקלוס: כמעט בכל פסוק, קיימות בתרגום אונקלוס נוסחאות השונות זו מזו. בכמה מקומות מביא רש"י בשם אונקלוס דברים שאינם מופיעים בנוסחאות שבידינו (ראה לדוגמא רש"י בראשית מט. (ראה לדוגמא רש"י בראשית כו, לו; רמב"ן בראשית כה, לא. ושמות י, י).

הנוסח של אונקלוס ברוב דפוסי החומשים מבוסס על הנוסח שבדפוס הראשון של מקראות גדולות (ונציה רעו). או על נוסח חמשה חומשי תורה מהדורת "נתינה לגר" (וילנא) או על נוסח "וילנא" של שניהם. מבין הנוסחאות המודפסות האחרות, הנוסח של "וילנא" נבחר על ידינו כנוסח הבסיסי.

הנוסח של אונקלוס במהדורתנו מבוסס על הנוסח של "נתינה לגר", ומוגה במקום הצורך על פי כמה כתבייד קדומים, ועל פי כתר תורה התימני. גירסאות אחרות המובאות ברוב החומשים מצויינות בשולי הדף, ולפעמים אנו דנים בהן בהערות.

שתי תכונות מיוחדות הוספנו במהדורה זו: (א) בדומה ללשון הקודש, גם בארמית ההטעמה (כלומר, הדגשת הקריאה) של רוב המלים היא בהברה האחרונה, מה שקרוי "מלָעֵי" (שפירושו "מלמטה" בארמית). במלים שהטעמתן היא בדרך כלל בהברה הקודמת, מה שקרוי "מלָעֵיל" ("מלמעלה"), הוספנו מִתָּג לסימן תחת ההברה ההיא. (ב) באותיות המנוקדות בשוא נע, הוספנו קו קטן מעל האות, לסימן שהיא נקראת בשוא נע. סימנים אלה מסייעים לקריאה נכונה של דברי אונקלוס כאשר קוראים את תרגומו במסגרת שניים מקרא ואחד תרגום. [בראש מלה לא ציינו שוא נע, לפי שדבר ידוע לכל הוא, שכל שוא שבראש מלה הוא שוא נע, ואין צורך לציין].

הערה חשובה בענין קריאת התרגום: קיימות מלים רבות בגוף שני בלשון רבים, כגון "בְּנֵיךְ", "עֲנִיךְ" ועוד. בארמית, מלים אלו מתורגמות "בְּנֵיךְ", "עֲנִיךְ" וכדומה. אולם בעל נתינה לגר הוסיף במהדורתו את האות "י" לציין שמלה זו היא לשון רבים: "בְּנֵיךְ", "עֲנִיךְ". ואף על פי כן, היר"ד נעלמת בקריאה (אין מבטאים אותה, וקוראים את המלה כאילו אין בה יר"ד), ולכן אין היא מנוקדת ב"שָׁא", בדומה למלים בלשון הקודש שבהן היר"ד של לשון רבים אינה מנוקדת ואינה נקראת, כגון "בְּנֵיךְ", "עֲנִיךְ" (ראה ספר דקדוק אליהו לגר"א, מהדורת מה"ק תשע"ח, עמוד קמא; ספר יוד הרבים לרבי יהודה פֶּהָקָא, פטרבורג תרס"א).

מפרשים

להלן רשימת מפרשי אונקלוס שעליהם התבססנו בביאורנו ואותם הבאנו בהערות:

מסורת התרגום – נדפס לראשונה בסוף חומש נתינה לגר (המוזכר להלן), ומאוחר יותר במהדורה מורחבת תחת השם "המסורה לתרגום אונקלוס" (מהדורת קליין, ניו יורק תש"ס). חיבור קדום זה, משווה בין תרגומי השונים של אונקלוס למלים נרדפות, וכן בין תרגומי השונים לביטויים הדומים זה לזה, והוא מקור חשוב לידיעות הגירסא הנכונה באונקלוס.

פתשגן (הנקרא גם יא"ר) – הפירוש הקדום ביותר על אונקלוס, ממחבר לא ידוע. נדפס לראשונה עם נתינה לגר שיוזכר להלן (וילנא תרל"ד). לדיון אודות זהות המחבר וזמנו, ראה אהל דוד (לרב דוד ששון), חלק ב, עמוד 1093; צפונות ז, עמודים סו-ע; ח, עמודים קיג-קיד; ט, עמודים עח-פא.

מתורגמן – לרבי אליהו בחור (אשכנזי). מילון ארמית-עברי למלים המופיעות באונקלוס ובתרגומים אחרים (איזני ש"א). הוא חיבר גם ספר בשם **תשבי**, מילון שורשים עבריים, המובא פעמים רבות באגרות של הפרי מגדים (שנדפס בתחילת פירושו לאורח חיים).

תרגם אברהם – לרבי אברהם בן הגר"א. הספר מראה את הקשר בין מלים בארמית המופיעות בתרגום אונקלוס לבין מלים בלשון קודש המופיעות בתנ"ך (ירושלים תרנ"ז).

מיני תרגומא – לרבי ישעיה ברלין (פיק). פירוש על אונקלוס. חלק גדול מדבריו נסוב על דברי רש"י ורמב"ן הנוגעים לתרגום (ברסלאו תקצ"א).

לחם ושמלה – לרבי בן ציון יהודה ברקוביץ (וילנא תר"י-תרס"ז). פירוש מקיף על אונקלוס. הוא גם הדפיס ספר הוספות על ספרו הראשון בשם **חליפות שמלות** (וילנא תרל"ד), וספר **עוטה אור** (וילנא תר"ג) המונה ומבאר עשרה כללים לדרכו של אונקלוס בתרגומו, וספר **אבני ציון** (וילנא תרל"ז) ובו שני חלקים: חוות יאיר הדין בפירושי פתשגן, ולוית חן הדין בפירושי נתינה לגר.

□ באורי אונקלוס – לרבי שמשון ברוך שפטל, המבאר דברים סתומים בדברי אונקלוס (מינכן תרמ"ח).
 □ תוספת מלואים – לרבי יהודה בעקאק. הערות קצרות על אונקלוס (וילנא תרנ"ט). הוא חיבר גם ספר נוסף בשם זה על פרשת ויחי בלבד, בו הוא מבאר באריכות את פירוש אונקלוס לברכות יעקב לבניו (ברדצ'ב תרס"א); וספר נוסף: מופיעים תחת השם הכולל בשם עץ יהודה.
 □ אודסה תרנ"ד. כל אלה (עם מאמרים נוספים) מופיעים תחת השם הכולל בשם עץ יהודה.
 □ נפש הגר – לרבי מרדכי לוינשטיין. פירוש על אונקלוס המצטט רבות מהמפרשים שקדמו לו (פיוטרקוב תרס"ו-תרע"ב).

□ אור התרגום – לרבי שלמה אהרן וורטהיימר. עוסק בנקודות שהעלו מפרשים שלפניו, וגם בנקודות חדשות. הוא דן הרבה בשינויי גירסאות באונקלוס, ובפירוש נתינה לגר (ירושלים תרצ"ה).
 □ מרפא לשון – לרבי יחיא קרח (ת"ר-תרמ"א), מגדולי חכמי תימן בזמנו. פירוש על אונקלוס לפי הנוסח התימני של התרגום, כולל הקדמה לאונקלוס בשם מחברת הכללים, נדפס לראשונה בשלימותו בחומש תאג' כתר תורה חמשים מפרשים (ירושלים תשי"ט-תש"ך; דפוס צילום ירושלים תש"ס), ובחומשי תאג' מאוחרים יותר.
 □ שערי אהרן – לרבי אהרן ישעיהו רוטר. מביא בכל פסוק בקצרה שיטות שונות של מפרשי התורה ודן בהן. הוא דן במיוחד בהבנת דברי אונקלוס ורש"י (בני ברק תש"ל ואילך).

□ מעט צרי – לרבי יעקב זאב לב. נדפס לראשונה כספר בפני עצמו, ללא החומש והתרגום של אונקלוס (ירושלים תשס"ב-תשס"ו), ולאחר מכן נדפס מחדש במצורף לחומש ולתרגום אונקלוס (ה' כרכים – תש"ע-תשע"ג; כרך אחד – תשע"ט). פירוש יסודי ומקף להפליא על כל תרגום אונקלוס, הפותח את התרגום בפני הלומדים באמצעות ציטוטים תמציתיים מהמפרשים הראשונים והאחרונים הדנים בדברי התרגום, ואף הוסיף נופך משלו ומשל תלמידי חכמים אחרים ממכריו. תרומתו של פירוש זה לאיכות ביאורו ולהיקף הערותיו היא עצומה. תודתנו נתונה לרב המחבר וצ"ל על שהרשה לנו להשתמש בספרו לפי הצורך.

□ תורה ופירושה – לרבי אברהם אלשווילי (רמלה תש"ע-תשע"ג). חמשה חומשי תורה עם אונקלוס, רש"י, פירוש הרמב"ם לפסוקי התורה המלוקטים מכל ספריו. ובנוסף לכך, ביאור תמציתי על אונקלוס הכולל ליקוט ממפרשי אונקלוס השונים, ביאור הלשונות הקשים שבתרגום ודיון בדקויות התרגום. כמו כן יש בו פירוש ארוך יותר על רש"י והערות על הציטוטים מהרמב"ם.

□ פרשגן – לרב רפאל בנימין פוזן. ביאור בהיקף גדול מאד הכולל דיון בדברי מפרשי אונקלוס, והשוואת דברי אונקלוס במקום אחד עם דבריו במקומות אחרים. נדפס בחייו על בראשית שמות וויקרא (תשע"ב-תשע"ו). ולאחר פטירתו, נדפסו ספריו על במדבר על ידי בניו מתוך כתביו שהשאיר אחריו (תש"פ). ברעתם להדפיס גם על ספר דברים מתוך כתביו. בכרך זה הבאנו פעמים מספר את דבריו על החומשים הקודמים.

הדרכה ללומד

□ במהדורה זו של תרגום אונקלוס יש אמצעי עזר יחודיים שבעזרתם יוכלו הלומדים להגיע להבנה ברורה ומלאה של התרגום. אנו מביאים כאן סקירה קצרה של אמצעי עזר אלה כדי שיוכלו הלומדים להפיק את מירב התועלת מההדורתנו. למידע מפורט יותר אודותם, ראה לעיל בהקדמה הכללית.

□ מדור פסוקי המקרא עם התרגום: כל מלה של התרגום מופיעה מתחת למלה המקבילה לה בפסוק.

כאשר אונקלוס משתמש בביטוי ארמי כדי לתרגם כמה מלים של הפסוק כיחידה אחת, הביטוי הארמי ממוקם מתחת למלים המקבילות בפסוק. כאשר

תְּלִידִין בְּנִים וְאֶל-אִישׁוֹ
תְּלִידִין בְּנִין וְלֹת בְּעֵלֶיךָ

יש צורך ביותר משורה אחת כדי למקם את הביטוי של אונקלוס מתחת למלים המקבילות של הפסוק, מופיע חץ משמאל למלים של אונקלוס, כדי להסב את תשומת הלב של הלומד שיש לקרוא את כל המלים הללו ביחד לפני קריאת המשך דברי אונקלוס.

כִּי שִׁמְעָתָ לְקוֹל אֲשֶׁתָּךְ
אֲרִי קְבִילָתָ לְמִימַר אֶתְּךָ

כאשר יש דבר "חידוש" בדברי אונקלוס, המלה או מלים שהן חידוש מופיעות בכתב מודגש.

□ מדור ביאור אונקלוס: המלים של אונקלוס הן בכתב מודגש רגיל, והמלים שלו שיש בהן חידוש הן בכתב מודגש מוטב. המלים של ביאורנו שהן תרגום של המלים של אונקלוס בשפה המדוברת, הן בכתב רגיל לא מודגש, ומלים שהן הוספות ששילבנו בתוך ביאור דברי אונקלוס הן בכתב מוקטן. במקומות שהוספנו אות שימוש שאינה מופיעה באונקלוס, אותה בלבד היא בכתב מוקטן, ושאר המלה היא בכתב רגיל.

(יב) וְדַבָּא דְאַרְעָא הֵיאָ טָב – והוהב של הארץ ההיא טוב, תַּמָּן בְּדִלְחָא וְאַבְנֵי בּוֹלָא – ובנוסף, שם נמצאים הבורלח ואבני הבורלח.

פרשת דברים

[א] אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר א אלון פתגמית די מליל משה עם כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן הירדן אוכח יתהון ועל דארגיו לקבל ים סוף בפארן דאתפלו על מנא על דתבו במישרא במדברא

רש"י

(א) אלה הדברים. לפי שכן דברי תוכחות ומנה פלן כל המקומות שהכניסו לפני הפסוק כהן ואונקלוס: ספרי ח, לפיכך חסם את הדברים והפירן כרמו מפני כבודן של ישראל: אל כל ישראל. חילו הוכיח מקלמן היו חלו שפזוק חומרים: חסם היקס שומעים מן עמם ולא השיבום דבר מן דבר, חילו היינו שם היינו משיבין אותו. לכה פנסם טעם ואמר להם: הרי פנסם פלן, כל מי יש לו תשובה ישיב וספרי ס: במדבר. לא במדבר היו חלו שפזוק מושב, ומה "במדבר", חלו שפזוק מה שהכניסו במדבר, שחמרו "מי ימן מושבנו" (שמות ט, ג; ספרי ס: בערבה).

אונקלוס מבואר

[א]

(א) אלון פתגמית - אלה הדברים^[1] די מליל משה עם כל ישראל - אשר דיבר משה עם כל ישראל^[2] בעבר הירדן - עבר הירדן המזרחי^[3], אוכח יתהון על דתבו במדברא - הוכיח אותם^[4] על שחטאו במדבר^[5] ועל דארגיו במישרא לקבל ים סוף - ועל שהכניסו את ה' במישור מול ים סוף^[6] בפארן דאתפלו על מנא

1. לפני מותו. דיבר משה באריות אל בני ישראל, ובדבריו הוכיח אותם על חטאי העבר, והזהיר על שמירת התורה, וחזר בפניהם על הרבה מצוות. דברי משה הללו הם הנשוא של חומש דברים. לפי מפרשים רבים. מלות הפתיחה של הספר, "אלה הדברים", מתייחסות למצוות ולנשואים של כל הספר (רמב"ן, אבן עזרא, רש"י). אולם רש"י ואונקלוס מפרשים שפסוק זה מדבר על תוכחה מיוחדת שהוכיח משה את העם. שרמזה כאן בשמות המקומות. נמצא ש"אלה הדברים" מתייחס לדברי ותוכחה הרמוזים בפסוק זה. [להלן הערה 10] יתבאר שם הפסוק הבא הוא המשך התוכחה של משה, ולפי זה "אלה הדברים" מתייחס לתוכחה שבשני הפסוקים הללו.

2. אונקלוס מתרגם בדרך כלל את המלים "דבר אל" - "דבר עם", כיון שמשמעות לשון הפועל "דבר" היא קשר ישיר וקרוב. ועל קשר כזה מתאים לומר שהוא דיבר עמו (ראה רדפי מיא שורש אמר: פתשגן דרת לקמן ב טז; וראה מלכים ויקרא א, א).

3. אף על פי ששאר שמות המקומות המוזכרים בפסוק זה מתפרשים על ידי אונקלוס ורש"י כרמזים לתוכחות שונות שמשא הוכיח את העם (ראה הערה הבאה). המלים "בעבר הירדן" מתפרשות כפשוטן, שכן מתארות את המקום בו דיבר משה אל בני ישראל. בחילוק זה משמע גם מסעמי המקרא. המורים על הפסקה מועטת ("אתנחתא") בין קריאת מלים אלו להמשך הפסוק (מעט צרי).

4. אונקלוס ועוד מפרשים הבינו שהשמות הבאים...

והצרת ודי זהב: ב אחד עשר יום מחרב דרך הר ובחצרות ועל דעבדו < ב מהלך חד עשר יומין מחרב ארץ טורא דארגיו עגל דדהב: על בשרא

שעיר עד קדש ברנע: ג ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר דשעיר עד רקס גיאה: ג ויהי בארבעין שנין בחד עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל ככל אשר ירחא בחד לירחא מליל משה עם בני ישראל ככל די

רש"י

והצרת. במחלוקתו של קרח (פסיקתא וטרחא). דבר אחר, חמר להם: היה להם ללמוד ממנה ששטיתי למרים בחלרות שפזיל לשון הרע וחסם נדברתם במקום (ספרי ס: ודי זהב. הוכיחו על העגל ששטו שפזיל רוב זהב שהיה להם, שגחמור "וכסף הרציתי לה זהב עשו לבעל" (וישע ב, י; אונקלוס: ספרי ס: ברכות ל:). (ב) אחד עשר יום מחרב. חמר להם משה: ראו מה שגרמחם, חין להם דרך קללה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר, וסוף הוא מהלך אחד עשר יום, וחסם הלכתם אותו שפזלה ימים, שהרי בעשרים בחייר נסעו מחורב, שגחמור "ויהי פשנה השנית פחדש השני בעשרים פחדש וגו'" (במדבר י, יא), ובעשרים ותשעה פסיון פלחו את המרגלים מקדש ברנע (חשמיט כט), לא מהם שלשים יום ששטו בקברות הסלואה שחילו הפער חדש ימים (במדבר

אונקלוס מבואר

- בפארן שדברו דברי שוא על המן^[7] ובחצרות דארגיו על בשרא - ובחצרות שהכניסו את ה' על ענין הבשר^[8] ועל דעבדו עגל דדהב - ועל שעשו עגל של זהב^[9].

(ב) מהלך חד עשר יומין מחרב - דרך של אחד עשר ימים הוא המרחק מחורב ארץ טורא דשעיר - דרך הר שעיר, עד רקס גיאה - עד רקס גיאה^[10].

(ג) ויהי בארבעין שנין - והיה בשנת הארבעים אחרי יציאת מצרים בחד עשר ירחא - בחודש האחד עשר בחד לירחא - באחד לחודש, מליל משה עם בני ישראל - דיבר משה עם בני ישראל ככל די

7. "דאתפל" הוא מלשון "תפלות", שפירושו דיבורי שוא (ראה משנה סוטה ג, ד ופירוש הרמב"ם שם), ומשה הוכיחם כאן על שבמדבר פארן דיברו דיבורי שוא על המן שהיה "לכן". והכוונה לחטא הכתוב במדבר יא, ו, ששני ישראל בכו על אכילתם את המן יום אחר יום ללא גיוון של מאכלים אחרים, ואמרו "נעתה נפשנו נבשה אין כל בלתי אל המן ענינו" (וזהם היו באותו הזמן במדבר פארן. רש"י במדבר י, ב).

לפי אונקלוס, המלים "בין פארן ובין תפל ולבן" רומזות לחטא אחד, שהתלוננו במדבר פארן על המן, אולם רש"י מפרש שגרמו כאן שני חטאים: "בין פארן" רומז על חטא המרגלים, שנשלחו ממדבר פארן. והמלים "בין תפל ולבן" רומזות למקרה אחר שבו התלוננו על המן ואמרו (במדבר כא, ה): "ונפשנו קצה בלחם הקלקל".

8. גם כאן מדובר על החטא הכתוב במדבר יא, ד-ג, וכאן הורוהם על שפזקו פנים. ויש להבין ששני חטאים שזכרנו כאן הם שני חטאים שונים, ששניהם נעשו באותו הזמן, וזוהי הסיבה שזכרנו אותם יחד. (ראה רמב"ן בראשית מא, מה).

צוה יהוה אתו אלהם: * אחר הכתו את סיחון מלך
פקיד יתה להון: בטר דמחא ית סיחון מלכא
האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן
דאמורא דיתב יתב בחשבון וית עוג מלכא דמתן
אשר יושב בעשתרת באדרעי: ה בעבר הירדן בארץ
דיתב יתב בעשתרת באדרעי: ה בעברא דירדנא בארעא
מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר:
דמואב שרי משה פרש ית אולפן אורייתא דהא למימר:

רש"י

שנאמר "הגוי שט בי" ושמאלא יב, ג, וכן דוד חת שלמה בנו
ומלכא ב, חזק: (ד) אחרי הכתו. אמר משה: אם אני
מוכיחם קודם שיבנו להם הארץ, ואמר: מה לזה עלינו,
מה הטיב לנו, חזק בזה חלל לקנא ולמנוח עילה, שאין
בו כח להכניסנו לארץ. לפיכך המסין עד שהפיל סיחון ועוג
לפניהם והריגם את חללים, ואחר כך הוכיחם וספרינו: סיחון
מלך האמרי אשר יושב בחשבון. חזק לא היה סיחון
קשה וזהו שריו בחשבון היה קשה, שהמדינה קשה, וחזק
היה שריו חזק וסיחון שריו בחשבון היה קשה, שהמלך קשה.
על חזק חזק ומה שהמלך קשה והמדינה קשה (אסא) אשר

אונקלוס מבאר

פקיד יתה להון — ככל אשר ציוה ה' אותו להם^[11].

(ד) בטר דמחא ית סיחון מלך האמרי די יתב בחשבון —
אשר יושב בחשבון^[12], וית עוג מלכא דמתן^[13] — ואת עוג המלך של מתנן^[13] די יתב בעשתרת באדרעי
— אשר יושב בעשתרת באדרעי^[14].

(ה) בעברא דירדנא בארעא דמואב — בעבר הירדן המזרחי בארץ מואב, שרי משה — התחיל משה^[15]
פרש ית אולפן אורייתא דהא למימר — לפרש את לימוד התורה הזאת לאמור^[16].

במדבר כ א בהערה לדיון נוסף. רש"י מפרש שגם פסוק זה הוא
דמשך התוכחה שפתח בה משה בפסוק הקודם (ורמב"ן כותב שזו
גם דעת אונקלוס, אף שבפסוק זה לא פירש אונקלוס כן בפירושו).
וכך אמר לתם משה: ראו מה גרמתם אתכם לכן דרך קצרה מחורב
לקרש ברנע בדרך הר שעה, ואף הוא מהלך אחד עשר יום, ואתם
הלכתם אותו בשלשה ימים כי ה' רצה להביאכם לארץ מיד. אך
בגלל שקלקלתם בחטא המרגלים ושרתם במדבר ארבעים שנה
11. לפי רש"י שאלה הדברים האמור בפסוק א הכוונה לדברי
התוכחה הרמוזים בשני הפסוקים הקודמים (ראה לעיל הערה
1). בפסוק זה מבאר שתוכחה זו נאמרה על פי ציווי ה' למשה
שפירש את "אלה הדברים" על המצוות שבכל הספר. מפרש
שפסוק זה הוא פתיחה למצוות שמש' ילמד במשך ספר דברים.
ולפי שהתחיל לפרט את המצוות פתח משה בחקמה ארוכה
(החל מפסוק 1, וכלה לקמן ב, ז) בה פירט כיצד בני ישראל היו
אמורים להיכנס לארץ ישראל מיד אחרי קבלת התורה, אלא
שעונם בענין המרגלים קלקל תכנית זו.
12. כלומר שהיה יושב שם, עד שבני ישראל ניצחו את
13. ראו במעשה של משה ואלה הדברים.

ו יהוה אלהינו דיבר אלינו בחרב לאמר רב לכם שבת בהר
ו יי אלהנא מליל עמנא בחרב למימר סגי לכון דיתבתון בטורא
הזה: פנו וסעו לכם ובאו הר האמרי ואל כל שכניו
הדין: ו אתפנו וטולו לכון ועולו לטורא דאמרא ולכל מגירוהי
בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הכנעני
במישרא בטורא ובשפלתא ובדרומא ובספר ימא ארעא דכנענא
והלכנון עד הנהר הגדל נהר פרת: * ראה נתתי לפניכם
ולכנון עד נהרא רבא נהרא פרת: ח חזו דיהבית קדמיכון
את הארץ באו ורשו את הארץ אשר נשבע יהוה לאבותיכם
ית ארעא עולו ואחסינו ית ארעא די קיים יי לאבהתכון

ינ"א: חזי

רש"י

(ו) רב לכם שבת. כפשוטו. ויש מדרש אגדה: הרפה גדולה
לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה. עשייתם משכן מנוחה וכלים,
קבלתם חוקה, מנייתם לכם סנהדרין שרי חלפים ושרי מלואת וספרי
ה: (ז) פנו וסעו לכם. זו דרך טרד וחקמה (אסא): ובאו הר
האמרי. כמשמטו: ואל כל שכניו. עמון ומואב ויהר שטיר
(אסא): בערבה. זה מישור של יער (אסא): בהר. זה הר המלך
(אסא): ובשפלה. זו שפלת דרום (אסא): ובנגב ובחוף הים.

אונקלוס מבאר

(ו) יי אלהנא מליל עמנא בחרב למימר — ה' אלהינו דיבר עמנו בחרב לאמור: סגי לכון דיתבתון
בטורא הדין — זמן רב לכם אשר ישבתם בהר הזה (הר סיני)^[17].

(ז) אתפנו וטולו לכון — פנו וסעו לכם^[18] ועולו לטורא דאמרא — והיכנסו להר האמורי^[19] ולכל
מגירוהי — ולכל שכניו במישרא בטורא ובשפלתא ובדרומא — במישור, בהר, ובשפלה, ובדרום,
ובספר ימא — ובחוף הים^[20], ארעא דכנענא ולכנון — ארץ הכנעני והלבנון עד נהרא רבא נהרא פרת
— עד הנהר הגדול נהר פרת.

(ח) חזו — ראו^[21] דיהבית קדמיכון ית ארעא — שנתתי לפניכם את הארץ, עולו ואחסינו ית ארעא
— היכנסו ותנחלו את הארץ^[22] די קיים יי לאבהתכון — אשר נשבע ה' לאבותיכם^[23]

הגובלת בים (ערוך ערך ספר [ד]).
21. בתורה כתוב "ראה" בלשון יחיד, ומשה פנה בכך אל כל
העם כגוף אחד (ראה אדרת אליהו להלן יא, כ). אולם ראה
אכן עורא שם). אולם אונקלוס מתרגם "חזו" בלשון רבים,
כדי להתאים את המלה להמשך הפסוק האמור בלשון רבים
[לפניהם... באו ורשו] (ביאורי אונקלוס, מעט צרי). אולם
בכמה נוסחאות של אונקלוס הגירסא היא "חזו", בלשון יחיד,
בלשון התורה.
22. השורשים "ירש" ו"נחל" הם בעלי משמעות דומה בלשון
הקודש, מלשון ירושה ונחלה (מלבד "להוריש" שמשמעו שונה
לגמרי — לגרש). ובדרך כלל אונקלוס מתרגם את השורש
"ירש" כשהוא מלשון ירושה — בשורש "ורת" (ראה לדוגמא
לדליל יא, א). אולם כיון שאלה הן שתי משמעויות
לשורש זה, אונקלוס בחר בהורש ונחל (ראו גם שם).
17. באותו זמן כבר חנו בני ישראל בחורב במשך קרוב לשנה
(במדבר יא ורש"י שם).
פירשנו את דברי אונקלוס "סגי לכון" — זמן רב לכם, על
פי רש"י כפי שפירשו בשפתי חכמים ונחלת יעקב. ואין לומר
שכוונתו "די לכם", שכן "דרי" תרגומו הוא "מקט" (ראה לדוגמא
שמות לו, ו להלן טו, ח).
18. דרך אונקלוס לתרגם "פנה" בבנין "התפעל", ופירושו "פנו",
ולא "התפנו" (ראה להלן פסוק כד ופסוק מ, ושמות ב יב) (מעט
צרי להלן ב, ג).
19. התורה נוקטת בלשון "בא" בין במשמעות "לבוא" ובין
במשמעות "להיכנס". ואילו בארמית יש חילוק בין שתי
המשמעויות: הפועל "אתא" משמש למשמעות ביאה, ו"על"
משמש לכניסה (ראה מחברת דבורה ערב רנא) כיון ששתיים הן
משמעויות של "ירש" ו"נחל" הן שתי משמעויות של "ירש" ו"נחל".